

Valoarea morală a operei lui Ioan Slavici

*În gândul meu, rostul scrierii a fost
totdeauna îndrumarea spre o viațuire
potrivită cu firea omenească.*

Ioan Slavici

Tot mai des, ne confruntăm în societatea actuală cu lipsa de moralitate și de respect reciproc între indivizi. Mai pregnant ca oricând observăm acest lucru la tânăra generație, care pare scindată între normele etice sociale și propria fericire pe care o regăsim tocmai prin încălcarea tuturor acestor norme. Un exemplu de moralitate îl găsim în literatura română, în opera emblematicului scriitor Ioan Slavici, a cărei valoare e măsurată în primul rând de bogăția învățăturilor pe care le cuprinde, moralismul său fiind tipic ardelenesc.

Realismul viguros al lui Slavici, de factură populară, bazat pe observație psihologică adâncă și pe studiul social atent reprezintă unul dintre momentele fundamentale din istoria prozei noastre realiste. Ardeleanul Ioan Slavici ocupa un loc distinct alături de Ion Creangă pentru Moldova și Caragiale pentru Muntenia în triumful de aur ce reprezenta individualitatea marcantă a fiecărei provincii în contextul generației “marilor clasici” al cărei pilon fundamental de susținere îl reprezenta Eminescu.

Ioan Slavici avea profunda convingere că „poporul român gândește frumos, și gândirea frumoasă apare într-o formă frumoasă” și, în cel mai autentic spirit popular românesc, la el, *frumosul* din plan estetic, corespunde *binelui*, din plan moral, iar *urâtul* corespunde *răului*. În viziunea prozatorului *Binele, Adevărul și Frumosul* sunt valori complementare care se justifică și se explică reciproc. Aceste valori sunt o expresie a năzuinței omenești spre o viață tot mai desăvârșită.

În nuvela *Popa Tanda Frumosul* învinge *Urâtul*. Preotul din satul Sărăceni, unde lenevia trupească și sufletească prinsese pe oameni ca într-o scoică uriașă înfiptă între pietrele sterpe ale locului, își propune să însănătoșească pe oamenii aceștia mușcați de somnul sufletului care îi face să uite că sunt oameni. Adevărata dimensiune a mizeriei materiale și morale a satului o dă imaginea bisericii, “o alcătuială” de mult ruinată. Frământările preotului sunt redată printr-o revărsare de expresii plastice, unele din paremiologia populară: “În satul sărac, popa nici spice n-are de unde culege” sau “Când vaca are hrană, ea nu rămâne stearpă”. Convins că propria bunăstare depinde de hărnicia poporenilor, preotul încearcă să-i convingă pe oameni prin predicile sale, dar acestea nu au efect asupra lor. Recurge la batjocuri și ocări, însă nici acestea nu au efectul scontat, drept urmare cere ajutor divinității, iar soluția este puterea propriului exemplu. Preotul reface, în câteva acțiuni simbolice, relatate memorabil, drumul umanității de la traiul în devălmășie la descoperirea proprietății private, de la cultivarea pământului la practicarea meseriilor și a negoțului, de la înjgheburăa unui adăpost împotriva intemperiilor la apariția și satisfacerea nevoii de confort și de frumos. Exemplul său devine molipsitor, mai întâi vecinii și apoi satul întreg descoperă satisfacția muncii și a prosperității, realizată pe cale capitalistă, prin meșteșuguri, piață, stratificare socială. Toate se deduc din tabloul final al Sărăcenilor, ajuns sat ideal, în care răsună clocotul muncii și copleșește imaginea belșugului și a civilizației. Finalitatea practică, educativă a nuvelei este evidentă și ea se realizează prin conturarea unui personaj memorabil, preotul, un om energic, avântat și hotărât, un “om de virtute”.

Tot o ilustrare a ideii că prin muncă perseverentă putem învinge orice piedici în viață, poate fi socotită și excelenta nuvelă *Budulea Taichii*. Personajul principal, Huțu, zis și Budulea Taichii, este un fecior de oameni sărmani, tatăl său, Budulea, cimpoieșul din Cocorăști, nici nu se gândea să-și trimită copilul la școli, neavând cu ce-l întreține. De altminteri, nici nu crede în posibilitățile băiatului când dascălul Clăiță îl sfătuiește să-l dea la

școală pentru a-l face dascăl. Huțu parcurge o ascensiune spectaculoasă, dar pe deplin meritată: pornit de la condiția cea mai umilă, ajunge mai târziu decât era firesc la școală. Învăță cu sârguință și încăpățănare, îndură cu stoicism toate situațiile dificile, ascultă, numai aparent automat, toate îndemnulile, își modifică aspirațiile în fiecare etapă a devenirii sale până ajunge să i se deschidă perspectivele unei cariere strălucite, dar, în cele din urmă, se mulțumește cu o situație care se află la jumătatea drumului. Atâta vreme cât trebuie să învețe, își reprimă, cu aparentă ușurință, orice alte preocupări. Este stângaci, simplu și greoi în mișcări, dar onest, muncitor, înzestrat cu dragoste de viață. Bogăția sufletească și-o exprimă, în momentele culminante mai mult prin gesturi, decât prin vorbe, precum în scena întâlnirii dintre el și mama sa. Toate acestea, împreună cu atitudinea față de părinți, de Clăiță sau de narator, sunt dovezi că succesul nu i-au denaturat caracterul. Drumul atât de anevoios al lui Budulea prin școli este tipic pentru atâția intelectuali din trecut, provenind din păturile de jos, care s-au ridicat la lumină cu prețul unor aspre privațiuni, datorită hărniciei și dârzeniei. Mihai Budulea este un autentic fiu de țăran, pornit pe calea spinoasă a învățaturii, pe care o va cuceri.

Moralist convins, Slavici ilustrează, în celelalte nuvele, alte idei morale. Una din cele mai scumpe lui a fost ideea de cupătare, de măsură, care asigură adevărata mulțumire sufletească. El pleacă de la constatarea că trebuințele omului n-au limite și de aceea este esențial să știm până unde să admitem satisfacerea lor. Altfel cădem în abuzuri, devenim robii tentației, a ispitei, pierzându-ne omenia, dezechilibrându-ne. Semnificativă este, în acest sens, nuvela Comoara. Duțu al lui Ene visează o comoară și o găsește. Dar, în timp ce înainte omul era mulțumit în sine, tandru cu familia, afectuos și sociabil cu cei din jur, după îmbogățire își pierde întregul fond de umanitate, devenind susceptibil, avar, violent, gata să comită crimă în cazul în care cineva i-ar amenința tezaurul. În Duțu sălășluiește un fond uman pozitiv, alterat însă de obsesia atracției spre îmbogățire, iar lupta între cele două dimensiuni morale antagonice este de un dramatism puternic. Chibzuirea colosalei averi din cazanul găsit îi provoca zvârcoliri fantastice, eroul are o viziune de coșmar, cu halucinații teribile. După șase zile, timp în care irosește aurul cu totală neîndemânare, el revine acasă, în familie, liber și curat ca la-nceput, recăpătându-și echilibrul sufletesc. Dezumanizarea eroului, din momentul contactului cu “ochiul dracului”, este aproape totală. Omul însă nu jefuise pe nimeni, nu comisese nicio crimă în agonisirea lor și de aceea, în final, el își redobândește umanitatea inițială, căci nu și-o contrazisese prin fapte. Altfel însă se petrec lucrurile în nuvela Moara cu noroc.

Bunul cumpăt capătă la Slavici o importanță etică fundamentală, de el depinde fericirea sau nefericirea omului, viețuirea în moralitate sau imoralitate, în virtute sau viciu. Omul cumpătatește stăpânul lui însuși, capabil să evite viciul degradant care duce la nefericire, pe când cel lacom, necumpătat va cădea pradă propriei neînfrânări. Aceasta este lecția morală pe care o oferă Moara cu noroc, capodoperă a prozei lui Slavici. Ghiță, personajul principal, este o fire slabă, nu-și dă silința să se stăpânească. La început, ca un simplu cizmar, ducea o viață modestă, dar cinstită și liniștită. Într-un scurt prolog se înfruntă bătrâna soacră și Ghiță, posesori a două mentalități diferite: prima reprezintă înțelepciunea ancestrală, conservatoare: “Omul să fie mulțumit cu sărăcia sa, căci, dacă e vorba, nu bogăția, ci liniștea colibeii tale te face fericit”, iar cea de-a doua, dorința de schimbare, spiritul de aventură în căutarea norocului e reprezentată de Ghiță. Bătrâna nu-și impune autoritatea, ci emite un avertisment, pe care-l va repeta chiar în preziua catastrofei din final. Lui Ghiță i se lasă întreaga libertate de alegere și, deci, toată răspunderea, iar acesta hotărăște fără ezitare să-și îndeplinească dorința. Având o condiție social-economică inferioară, el dorește să parvină prin îmbogățire, iar singura lui soluție este arendarea hanului de la Moara cu noroc. Deși cu proastă reputație, el se crede suficient de puternic și destoinic pentru această aventură. Solicităriile la care va fi supus, datorită întâlnirii nefaste cu Lică Sămădăul, sunt însă mai presus de puterile sale. Rând pe rând, Lică îi răpește conștiința de om cinstit, făcându-l complice la jaf și crimă, îi ațâță

lăcomia cu sume tot mai mari de bani necurați, fiindcă i-a ghicit păcatul. Îl umilește și îi corupe soția, pentru a-l lecui de orice slăbiciune și a-i desăvârși izolarea. Eroul apare sfâșiat între tendințe contradictorii: jubilație la vederea banilor și teamă de Sămădău, cufundare în păcat, însoțită de însingurare, sau profunde porniri omenești, ca dragostea, prietenia, demnitatea, onestitatea, care îl mână spre ceilalți. Ghiță pierde pe rând valorile umane ce-i alcătuiseră fericirea, adevăratul noroc disprețuit, familia sa, și, pe măsură ce se închide tot mai des pentru a-și număra banii în taină, își închide și sufletul față de ceilalți. Își calcă orbește propriile sentimente, aruncând-o în joc chiar pe Ana, alunecând tot mai jos moralmente până ce, în final, în clipa când totul este pierdut, când nu mai are nici bani, nici nevastă, nici cinste, Ghiță se prăbușește pierdut în abisul pornirilor disperate, spre crimă, ca spre un gest de izbăvire prin acceptarea fatală a propriei decăderi.

Autorul, moralist convins și-a sancționat drastic personajele ale căror trăsături și fapte nu corespundeau principiilor sale etice. Așa cum Slavici i-a pedepsit pe eroii săi vinovați, i-ar fi pedepsit și viața și codul nescris al eticii românești. Ca atare, poziția lui nu face decât să reflecte realitatea.

Nuvela Pădureanca reia o temă dragă lui Slavici, cea a dragostei și a căsătoriei în lumea rurală. Conflictele sociale și morale provocate de inegalități economice sau diferențieri regionale sunt prezentate prin evoluția sentimentului iubirii. Acesta antrenează mai întâi cuplul Simina –Iorgovan, apoi un al treilea personaj, Șofron, îmbrăcând aspectul dramatic al unei aproape perpetue suferințe, cu urmări funeste pentru Iorgovan. Personaj zbuciumat, cu aspecte întortocheate ale vieții sale sufletești, el ratează nu numai iubirea pentru frumoasa pădureancă, ci și existența sa din cauza slăbiciunii de caracter. Iubirea pentru Simina este trăită de la început cu durere, iar împotrivirea familiei o resimte cu o acuitate exagerată, deși nu este exprimată deschis, iar rivalitatea înjositoare a lui Șofron și mai ales incapacitatea de a se ridica la înălțimea propriilor aspirații mențin personajul într-o continuă frământare psihică. Slăbiciunea de caracter îl împinge tot mai mult spre degradare prin beție, petreceri, scandaluri și spre gândul sinuciderii, ratată și ea din lipsă de voință și eșuată într-un accident. În contrast cu acesta este prezentat Șofron, care închide triumphiul erotic. Tăria de caracter, curățenia morală, maturitatea, faptul că rămâne constant în sentimentele lui pentru Simina, sunt atribute care vor câștiga respectul și prietenia fetei.

În romanul Mara, Slavici îmbogățește imaginea „lumii prin care a trecut”, aprofundând și nuanțând procese sufletești abordate în nuvele. Peisajul social evocat e bogat și variat, o lume în care românii sunt amestecați cu germanii, maghiarii sau sârbii, recepționează unele frământări politice, dar nu tulbură conviețuirea relativ pașnică a diverselor etnii sau confesiuni. Construită pe câteva coordonate opuse, dorință de îmbogățire și dragoste maternă, dârzenie bărbătească și sensibilitate feminină, porniri violente și capacitate de stăpânire, vanitate disimulată sub falsă umilință, Mara este un personaj profund realist. În centrul romanului se află istoria zbuciumată a iubirii și căsniciei dintre Persida și Națl care își înfrânează sentimentele, punând pe primul plan ascultarea de părinți, criteriul social, național și confesional. Când sunt conștienți de nenorocirea ambilor, aceștia nu ezită să se căsătorească cu ajutorul lui Codreanu, dar nu au o căsnicie liniștită deoarece nu au binecuvântarea părintească, iar după ce traversează un adevărat infern, scriitorul sugerând că marile fericiri se dobândesc prin mari suferințe, în final, odată cu nașterea copilului, cei doi cunosc nu numai fericirea iubirii, ci și liniștea și pacea în urma reconcilierii cu familia și a integrării în societate.

Atitudinea moralizatoare a scriitorului față de eroii săi, tendința educativă manifestată, are, în raport cu operele reprezentative ale creației lui literare, caracterul unei dimensiuni etice a acesteia, întrucât finalismul etic ce stăruie în gândirea și opera sa are sens în condițiile istorice în care a trăit și a creat. Numai păstrându-și simțul măsurii și dând dovadă de cumpăt, stăpânire de sine și dârzenie, ardeleni lui Slavici puteau să facă față atât ingerințelor oprimării naționale, cât și “diavolului galben”, care își arunca “vâlul de ceață mistică” asupra cugetelor

prof. Boloș Milica, limba și literatura română *Colegiul Tehnic „Transilvania”, Baia Mare*

oamenilor. Din aceasta transpare sensul permanent, pe care, de altfel, l-a exprimat și teoretic, al esteticismului slavician, acela al umanismului, al dragostei pentru oameni. Opera sa constituie o caldă pledoarie pentru dreptul la fericire al oamenilor simpli și, totodată un aspru act de acuzare împotriva sacului cu bani, care usucă și schilodește sufletul oamenilor, îi face să se sfâșie între ei și să-și distrugă viața. Slavici nu comprimă, cum s-a crezut uneori, esteticul elementar sub pânza rece a rigorismului etic și didactic, nu operează, ca un moralist predicator, cu adevăruri abstracte, nu ilustrează maxime morale prin povestiri pilduitoare, el lasă să pulseze viața autentică, să se miște oameni adevărați cu sânge cald în vine, cu pasiuni devoratoare în suflet, cu micimi care sunt ale omului trecător și cu idealuri ce nu aparțin decât nobilei ființe umane.

Bibliografie:

Ion Dodu Bălan, Ioan Slavici, editura Albatros, București, 1985;

Ion Pop, coordonator, Dicționar analitic de opere literare românești, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007;

Ioan Slavici Evaluări critice, editura Facla, 1977

Ioan Slavici Biblioteca critică, editura eminescu, București, 1977;

Ioan Slavici, Moara cu noroc, editura Ion Creangă, București, 1987;

Ioan Slavici comentat de Constantin Cubleşan, editura Recif, 1994;